

ОСВІТА: ІНКЛЮЗІЯ ТА УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН

“

Сьогодні інклюзія в освіті є не лише однією з фундаментальних засад розвитку освіти, але й філософією розуміння участі людини у житті суспільства.”

(ЄС, 2012¹)

1 Інклюзія в освіті: як ми її розуміємо

Інклюзія в освіті, або створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в системі загальної освіти, є не лише проявом демократичності українського суспільства, яке має забезпечувати права своїх громадян, а й міжнародним зобов'язанням, пов'язаним з ратифікацією Україною Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю». У Статті 24 «Освіта» цієї Конвенції зазначено, що держави-учасниці Конвенції мають впроваджувати інклюзивну освіту на всіх рівнях системи освіти.

“

Забезпечення якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання передбачає надання підтримки, метою якої є допомога цим дітям в отриманні рівного доступу до загальної навчальної програми та всіх інших переваг від спільного навчання зі своїми однолітками за місцем проживання. Підтримку слід розуміти, як додаткові до тих ресурсів, що зазвичай надаються загальноосвітнім навчальним закладом усім учням, які в ньому навчаються.”

(ЮНІСЕФ 2017²)

Ідея інклюзії виникла внаслідок усвідомлення цінності людської багатоманітності та відмінностей між людьми. Ця ідея виключає будь-яку дискримінацію і відображає одну з головних ознак демократичного суспільства – **усі діти є цінними й активними членами суспільства**, які мають рівні права, зокрема щодо доступу до освіти, незважаючи на їхні особливості психофізичного розвитку.

“

Інклюзія в освіті передбачає, що бар'єри і труднощі у навчанні, з якими стикаються учні з особливими освітніми потребами у школах, відбуваються через існуючу практику освітнього процесу, а також через негнучкі методи навчання. За умов інклюзивної освіти необхідно не адаптувати учнів до існуючих вимог школи, а реформувати заклади освіти, шукати інші педагогічні підходи до навчання таким чином, щоб враховувати особливі освітні потреби учнів.”

(Саламанська декларація, 1994³)

¹ Європейська агенція з питань спеціальної та інклюзивної освіти, 2012. Профіль інклюзивного вчителя (Teacher Education for Inclusion – Profile of Inclusive Teachers – <https://www.european-agency.org/resources/publications/teacher-education-inclusion-profile-inclusive-teachers>

² Розуміння статті 24 Конвенції Конвенція про права інвалідів, ЮНІСЕФ. – 2017 – https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/IE_summary_accessible_220917_0.pdf

³ Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text

Інклюзія в освіті ґрунтується на певній системі принципів – **базових вимог, виконання яких забезпечить її ефективність, а саме:**

- кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та потреби в освітньому процесі;
- усі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це є можливим, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- заклади освіти мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів, узгоджуючи різні види і темпи навчання;
- заклади освіти повинні забезпечувати якісну освіту для всіх, розробляючи відповідні навчальні плани, вживаючи організаційні заходи, розробляючи стратегії навчання;
- діти мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм у освітньому процесі

Інклюзія в освіті не ставить за мету зробити всіх однаковими. В широкому розумінні передбачає створення рівних можливостей для всіх дітей, у тому числі для дітей з особливими освітніми потребами та забезпечення їхнього успіху в освітньому процесі й подальшому житті. ”

(ЮНІСЕФ 2017⁴)

В основі інклюзії в освіті:

- ✓ Підхід, що базується на забезпеченні права на освіту для усіх дітей, в тому числі дітей із соціально вразливих груп.
- ✓ Позитивне сприйняття багатоманітності – сприйняття індивідуальних відмінностей дітей як корисного ресурсу, а не проблеми.
- ✓ Максимально значуща участь в освітньому процесі, а не лише фізична присутність у групі/класі.
- ✓ Виявлення й усунення бар'єрів (фізичних, інформаційних, інституційних та негативного/упередженого ставлення)⁵.

⁴ Розуміння статті 24 Конвенції Конвенція про права інвалідів, ЮНІСЕФ. – 2017 – https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org/eca/files/IE_summary_accessible_220917_0.pdf

⁵ Керівні принципи політики в сфері інклюзивної освіти. ЮНЕСКО. – 2009. <http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849r.pdf>

2 Правовий аспект

Серед міжнародних документів, ратифікованих Україною, важливими для обґрунтування інклюзивної освіти є Конвенція ООН про права дитини (1989 р.)⁶ і Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.)⁷, де у Статті 24 «Освіта» зазначається, що «держави-учасниці Конвенції повинні впроваджувати інклюзивну освіту на всіх рівнях». Починаючи з 2011 року, відповідні зміни щодо забезпечення інклюзивної освіти введено у законодавчі та нормативно-правові документи, що стосуються усіх ланок освіти – дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти.

Закон України «Про освіту»⁸ зазначає:

інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципі недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективному залученні та включенні до освітнього процесу всіх його учасників;

інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їх потреб та можливостей;

особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план;

індивідуальна програма розвитку – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання

⁶ Ратифікована Постановою Верховної Ради України №789-XII від 27.02.1991 р.

⁷ Закон України №1767-VI «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів ООН та Факультативного 2006 р.)

⁸ Закон України «Про освіту»

Керівні документи:

Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»; (із змінами 2017 року)

Постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти

Постанова Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 року № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами»

Законом №2621-VIII від 22.11.2018 внесено зміни до Бюджетного кодексу

- Комплектування класів (груп) у закладах дошкільної, загальної середньої освіти
- Асистент вчителя, асистент вихователя, асистент дитини
- Індивідуалізація освітнього процесу (ІГР)
- Створення умов, адаптації і модифікації
- Надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг
- Діяльність команди психолого-педагогічного супроводу

За рахунок субвенції здійснюються видатки на:

- оплату праці фахівців (перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України)
- придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, для осіб з особливими освітніми потребами
- оснащення кабінетів та/або ресурсних кімнат у відповідних закладах освіти та інклюзивно-ресурсних центрах

Інклюзивно-ресурсні центри

Інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ) є установою, що утворюється з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини (далі – комплексна оцінка), надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу⁹.

Функції ІРЦ:

- ✓ проводять комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини;
- ✓ надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги;
- ✓ забезпечують системний та кваліфікований супровід дитини з особливими освітніми потребами;
- ✓ розробляють рекомендації щодо освітньої програми для дитини з особливими освітніми потребами;
- ✓ надають консультації та методичну допомогу вчителям і вихователям з питань організації інклюзивного навчання;
- ✓ консультують батьків або законних представників дітей з особливими освітніми потребами стосовно зарахування до закладів освіти

- ◀ Адреси центрів та процедуру подання заявки на комплексну оцінку розвитку дитини можна знайти на порталі «Україна. Інклюзія» <https://ircenter.gov.ua/>

⁹ Положення про Інклюзивно-ресурсний центр – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>

3 Соціальна модель розуміння інвалідності

Світовий Банк визначає соціальну інклюзію як **одночасно результат і процес удосконалення того, на яких умовах люди беруть участь у житті суспільства.**

Соціальна модель, яка була представлена у Конвенції ООН про права осіб інвалідністю, вперше змінила бачення причин труднощів, з якими зіштовхуються особи з особливими потребами – з самого порушення розвитку на ті бар'єри, які існують у зовнішньому середовищі (фізичні, інформаційні, інституційні, соціально-психологічні).

Якщо перенести поняття соціальної інклюзії у сферу освіти, тоді інклюзивне навчання можна тлумачити як надання додаткової підтримки дітям, які з тих чи інших причин не можуть брати активну і значущу участь в освітньому процесі.

Соціальна модель пов'язує труднощі дитини в освітньому процесі не стільки з порушеннями її розвитку, скільки з перешкодами у зовнішньому середовищі.

Таким чином:

- Педагогам потрібна інформація про сильні сторони, здібності, потреби, інтереси, рівень підготовленості, можливості дитини щодо участі в освітньому процесі.
- Ідея інклюзивного навчання полягає у створенні сприятливих умов в освітньому середовищі. Тому розуміння особливих освітніх потреб дитини необхідне для отримання інформації, як створити ці умови.
- Педагогам необхідно знати з якими бар'єрами зустрічаються діти в освітньому процесі, як ці бар'єри впливають на участь та діяльність дітей, і що можна зробити, щоб максимально зменшити їхній негативний вплив.

Інклюзія
в освіті відображає
соціальну модель
розуміння інвалідності
чи особливих
потреб.

4 Універсальний дизайн у навчанні

Універсальний дизайн у навчанні – це підхід, що забезпечує філософську основу для розроблення широкого спектру навчальних продуктів та навколишнього середовища з урахуванням потреб усіх учнів. Це стосується всіх аспектів навчання: навчальної програми, навчального плану, оцінювання результатів навчання, шкільного дизайну, бібліотеки, спортивних майданчиків, методів навчання тощо.

Універсальний дизайн у навчанні корисний для всіх дітей. Але це особливо важливо для учнів з особливими освітніми потребами. **Цим учням необхідне освітнє середовище, що створене на основі принципів універсального дизайну. Середовище, де кожного дня упродовж усього навчального року педагоги є гнучкими, неупередженими та доступними для кожного учня.**

Найбільша перевага універсального дизайну у навчанні – **процес навчання стає гнучким, неупередженим та доступним** із великою кількістю альтернатив, які педагоги планують для дітей.

За допомогою універсального дизайну вчителі можуть залучити кожного окремого учня, як з інвалідністю, так і без неї, створюючи основу для взаємодії з навчальною програмою таким чином, щоб це найкраще відповідало індивідуальним навчальним стилям учнів.

За допомогою універсального дизайну вчителі можуть реалізовувати диференційоване навчання, прискорювати або уповільнювати швидкість навчання, надавати учням альтернативні варіанти для демонстрації своїх результатів навчання.

Універсальний дизайн забезпечується також через використання таких стратегій навчання:
**диференційоване,
кооперативне,
тематичне
та інших**

Наприклад, якщо учень/учениця...

- ✓ **краще засвоює матеріал під час читання**, він/вона може використовувати комп'ютер для того, щоб читати інформацію вголос;
- ✓ **потребує підказки, де знайти відповідь, і текст** (або комп'ютер) можуть підказати, де їх шукати, щоб успішно виконати завдання;
- ✓ **робить зусилля, щоб засвоїти основні поняття або організувати інформацію**, він/вона може використовувати графічний планшет – на папері або за допомогою комп'ютерної програми;
- ✓ **краще засвоює матеріал, який написаний великими літерами і без малюнків**, які можуть відволікати його увагу, програмне забезпечення можна налаштувати для відповідного шрифту або вилучити малюнки;
- ✓ **може краще пояснити свої міркування**, коли записує на дошці або за допомогою комп'ютера, аніж за допомогою ручки та паперу;
- ✓ **не може працювати біля дошки, а використовує ті речі, які знає краще**: перемикач або голосові команди, які можуть допомогти краще продемонструвати свої результати.

Коли вчителі досягають цього розуміння, вони можуть співпрацювати ефективніше, оскільки всі вони здатні зосередитися на впровадженні практик, використовуючи навчальні стратегії та існуючі модифікації.

Для універсального дизайну головними є дві характеристики:

1 інтегровані інструменти, які забезпечують доступність

для великої кількості учнів;

2 гнучке викладання загальної навчальної програми,

яке може задовольнити потреби конкретних учнів.

Керівні принципи універсального дизайну для навчання

1

Множинні (гнучкі) способи представлення матеріалу. Всі учні мають отримувати інформацію. Це означає, що інформація надається різним способом: через пояснення вчителя, колективне обговорення, персоналізовані інструкції, представлення матеріалу відбувається з акцентом на візуальному, аудіальному та кінестетичному способах сприймання, з використанням різних демонстраційних матеріалів.

2

Множинні способи залучення (участі, способів мотивації) дають змогу враховувати інтереси всіх учнів, підвищувати рівень мотивації. Відповідно до цього принципу, вчитель має враховувати відмінності між учнями в плані їхніх індивідуальних потреб, стилів навчання, здібностей та інтересів, щоб не лише задовольняти потреби кожної дитини, а й допомагати їм виявити свої сильні сторони.

3

Множинні способи представлення та оцінювання результатів навчання. Забезпечують можливість для демонстрації набутих знань, умінь і навичок. Наприклад, разом з письмовими використовують вербальні та/або візуальні презентації, у тому числі комп'ютерні, малюнки, схеми тощо. Однак, найбільш важливим способом демонстрації отриманих результатів навчання є їх використання у повсякденному житті.

Таким чином, універсальний дизайн створює структуру для вчителів, що забезпечує доступність і відповідність методів навчання, гнучкість навчальної програми та різні способи процесу оцінювання для різних учнів, які отримують користь від освітнього процесу зважаючи на багатоманітність їх потреб та їх підготовку до засвоєння загальної навчальної програми.

- Універсальний дизайн базується на загальній навчальній програмі, яка **викладається гнучко, для того, щоб залучати всіх учнів.**
- Універсальний дизайн надає **усім учням** можливість **досягнути прогресу** за однаковими стандартами, а не встановлює окремі, «альтернативні стандарти». Він висуває високі очікування для всіх і не зменшує навантаження навчальної програми для учнів з особливими освітніми потребами.
- Універсальний дизайн є інклюзивним: навчальні методи та допоміжні технології інтегруються або доступні від самого початку; вчителю не потрібно їх додавати під час навчального процесу.
- Універсальний дизайн передбачає наявність готових і доступних матеріалів, що не потребуватимуть додаткових пристосувань або модифікацій з боку вчителя.

У класах з універсальним дизайном можуть використовуватись допоміжні технології: цифрові дисплеї тексту, Інтернет, основний редактор тексту, готові програми тощо.

Допоміжні технології можуть бути корисними конкретним учням та задовольнити різноманітні потреби всіх інших учнів у класі. Пристрій або послуга визначається допоміжною технологією тоді, коли існує її необхідність у процесі навчання; тобто, коли немає іншого способу виконати завдання, тільки як за допомогою цієї послуги.¹⁰

Команда, яка розробляє індивідуальну програму розвитку, має зазначити у ній допоміжні технології для дитини з особливими освітніми потребами. Універсальний дизайн і допоміжні технології розширюють можливості вчителя у забезпеченні потреб учнів – універсальний дизайн робить навчальну програму більш гнучкою, а допоміжні технології забезпечують фізичні пристосування, пристрої та інструменти для покращення можливостей учнів з індивідуальними особливостями.

Часто не завжди можливо визначити чи технологія є універсальним дизайном чи допоміжною технологією. Загальне правило зазначає, якщо це додатковий пристрій чи послуга, а не частина початкового дизайну, тоді це допоміжна технологія. Разом універсальний дизайн і допоміжні технології відкривають людям з інвалідністю доступ до багатьох світів.¹¹

¹⁰ Універсальний дизайн в освіті: посібник / Під заг. ред. Софій Н. З., 2015 <http://ussf.kiev.ua/ieeditions/282/>

¹¹ Універсальний дизайн в освіті: посібник / Під заг. ред. Софій Н. З., 2015 <http://ussf.kiev.ua/ieeditions/282/>

- Інклюзія в освіті передбачає надання додаткової підтримки в освітньому процесі (постійної чи тимчасової) дітям, які її потребують – дітям з особливими освітніми потребами.
- Діти з особливими освітніми потребами можуть охоплювати різні групи дітей. Матеріали ЮНЕСКО зазначають такі групи, як діти з порушеннями розвитку, діти – представники національних/етнічних меншин, діти-сироти, діти сімей-біженців та ін.
- У сучасному світі відбулася зміна щодо розуміння особливих потреб, які розглядаються як наслідок взаємодії людей з порушеннями розвитку з бар'єрами зовнішнього середовища – соціальна VS. медична моделі розуміння інвалідності.
- Для педагогів важливо знати, які зміни потрібно внести у методи навчання, середовище тощо, для того, щоб забезпечити максимально активну і значущу участь УСІХ дітей у житті класу та школи.
- Універсальний дизайн є інклюзивним: навчальні методи та допоміжні технології інтегруються або доступні від самого початку; вчителю не потрібно їх додавати під час навчального процесу

“

Інклюзивна освіта стає все більшим пріоритетом для розвитку як національної політики, так і для розвитку успішних практик. Це пов'язано зі зростаючим розумінням суспільства щодо врахування і поваги до індивідуальних відмінностей різних людей; забезпечення основних прав і свобод людини, насамперед права на освіту. ”

(ЮНЕСКО, 2017¹²)

¹² Розуміння статті 24 Конвенції Конвенція про права інвалідів, ЮНЕСКО. – 2017 – https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org/eca/files/IE_summary_accessible_220917_0.pdf